

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ
ՊՐՈՖԵՍՈՐԱԴԱՍՏԱԽՈՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ
ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

1(3) 2019

ԵՊՀ հրատարակչություն
Երևան - 2020

Հրատարակության և երաշխավորել
ԵՊՀ գիտական խորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝
իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Գ. Մ. Ղազինյան

Գլխավոր խմբագրի տեղակալներ՝
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Մ. Հայկյանց
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Կ. Ա. Գևորգյան

Խմբագրակազմ՝
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Հ. Գաբուրյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ս. Ա. Դիլբանդյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Ա. Գ. Վաղարշյան
իրավ. գիտ. թեկնածու,
դոցենտ Վ. Ն. Այվազյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Ստեփանյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Դ. Ավետիսյան
իրավ. գիտ. դոկտոր,
պրոֆեսոր Վ. Վ. Հովհաննիսյան

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական
համալսարան

Խմբագրության հասցեն՝ ՀՀ,
0025, Երևան, Ալեք
Մանուկյան 1, ԵՊՀ
իրավագիտության
ֆակուլտետ:
Հեռ.՝ 060-71-02-43

Էլ. կայք՝ publications.ysu.am
publishing.ysu.am

Խմբագրությունը կարող է
հրապարակել նյութեր՝
համամիտ չլինելով
հեղինակների
տեսակետներին:

e-mail: law@ysu.am
Տպագրական 18.75 մամուլ:

Տպաքանակը՝ 100
Հանձնված է շարվածքի՝
15.01.2020
Հանձնված է տպագրության՝
19.08.2020

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գևորգ Դանիելյան	
ԻրԱՎԱԿԱՆ ԿՈԼԻԶԻԱՆԵՐԻ ԵՎ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐԻ ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ.....	5
Սամվել Մուրադյան	
ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....	27
Սայադ Բադալյան	
ԸՆԴԵՐՔՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՀՈՂԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒ- ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ.....	43
Կարեն Ամիրջյան	
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	61
Արմեն Ասատրյան	
ՄԱՐԴՈՒ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀՍՏՈՒԿ ՌԵԺԻՄՆԵՐԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ	71
Նարինե Դավթյան	
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԷՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆԱՑՈՒՄ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....	91
Տաթևիկ Դավթյան	
ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՐԱԿԻՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԿՈԼԵԿՏԻՎ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ	98
Նորա Կարապետյան	
ՈՐՈՇ ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ ԿԵՂԾ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԿԵՂԾ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՓՈՒՍԶԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.....	130
Արմենուհի Զիֆլիկյան	
ԱՆԶԻ ՊԱՏՎԻ, ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ և ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՀԱՄԲԱՎԻ ԱՐԱՏԱՎՈՐՈՒՄՆ ՈՒ ՆՍԵՄԱՑՈՒՄԸ ԶԱՆԳՎԱԾԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻԶՈՑՆԵՐՈՎ	140
Աննա Վարդապետյան	

Փոխդասվաստագրման ընթացքում ընդունված ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՐԱԿՄԱՆ ԱՌԱՆՁԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ և ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....	152
Ժենյա Ստեփանյան	
ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԿԱՄ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ	163
Հեղինե Գրիգորյան	
ՊԼԱՍՏԻԿ ՇՇԵՐԻ ԴԵՊՈԶԻՏԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ. ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ	183
Аида Искоян	
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СООТНОШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА СО СМЕЖНЫМИ ОТРАСЛЯМИ ПРАВА И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА	203
Անի Միրայեղյան	
ԻՆՏԵՐՆԵՏ ՎԵՃԵՐՈՎ ԳՈՐԾԵՐԻ ԵՆԹԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	221
Սամվել Դիրանյան	
ԳԱՂՏՆԻ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ ԵՎ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ	246
Վահե Ենգիբարյան	
ՑՈՒՑՄՈՒՆՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԻ ՓՈՒԼԵՐՆ ՈՒ ԴԻԱՆՅՆ ՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱՅԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....	257
Տարթևիկ Սուջյան	
ԱՆՉԱՓՈՒՆԱԿՆԵՐԻ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱՅՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ ԵՎ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՂԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԵՐԵԽԱՅԻ ԼԱՎԱԳՈՒՅՆ ՇԱՀԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ	271

**ՑՈՒՑՄՈՒՆՔԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ՓՈՒԼԵՐՆ ՈՒ ԴՐԱՆՑ Ն ՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱԿՏԻԿԱՅԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Վահե Ենգիբարյան

*ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի
պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր*

Հարցաքննության արդյունքում ստացված տեղեկատվության ամբողջությունն ու օբյեկտիվությունը որոշակիորեն պայմանավորված են հարցաքննության տակտիկայի հոգեբանական առանձնահատկությունների իմացությամբ ու այդ հնարքների արդյունավետ կիրառմամբ: Քննիչը, որպես կանոն, առնչվում է նախկինում ձևավորված հոգեբանական «հետքերի» հետ: Այդ հետքերը գտնվում են դինամիկ վիճակում, մարդկային գիտակցության կողմից ենթարկվում են փոփոխման և կրում են այլ հոգեբանական երևույթների ազդեցությունը: Այդ պատճառով հարցաքննության հոգեբանության շրջանակներում ուսումնասիրվում է նաև ցուցմունքների ձևավորման ողջ ընթացքը՝ դրանց ստացման աղբյուրներից մինչև վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնելն ու օրենքով սահմանված կարգով դրանց ամրագրելը¹: Քննիչը միջոցներ է ձեռնարկում հարցաքննվողի հետ հոգեբանական շփում ստեղծելու, հոգեբանական ներգործության միջոցների իրավաչափությունն ապահովելու ուղղությամբ:

Հարցաքննության տակտիկայի հոգեբանական առանձնահատկություններն առավել խորը ըմբռնելու տեսանկյունից՝ անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ցուցմունքների ձևավորման հոգեբանական գործընթացը:

Դեպքի հանգամանքներն ընկալելուց մինչև հարցաքննվելը մարդու գիտակցության մեջ ընթացող հոգեբանական գործընթաց-

---

¹ Տե՛ս *Рагингов А. Р.*, Судебная психология для следователей, М., 1967, էջ 167:

ները բաժանվում են որոշակի փուլերի, որոնք ընդունված է անվանել ցուցմունքների ձևավորման փուլեր: Ա. Ռ. Ռատիսովը և Օ. Ա. Գավրիլովն առանձնացնում են ցուցմունքների ձևավորման հետևյալ փուլերը.

- փաստի, երևույթի, իրադարձության ընկալումը,
- տեղեկության վերամշակման փուլը,
- վերարտադրության փուլը,
- բառային ձևակերպումը,
- քննիչի կողմից ցուցմունքի ընկալում և ցուցմունքների ամրագրումը,
- կրկնակի հարցաքննությունը¹:

Սակայն պետք է նշել, որ վերը նշված դասակարգումը քննադատում է Ն. Ի. Պորուբովը: Ըստ նրա՝ այս դասակարգումն արդարացված է միայն այն դեպքում, եթե ցուցմունքներ ասելով՝ հասկացվում է այն տեղեկությունը, որն ստացվել է հարցաքննվողից և ամրագրվել դատավարական կարգով: Իսկ եթե խոսքը վերաբերում է միայն ցուցմունքների ձևավորմանը, ապա անհրաժեշտ է առանձնացնել ընկալման և հիշողության փուլերը²:

Ինչևէ, այս տեսանկյունից ցուցմունքների ձևավորման գործընթացը կարող է ունենալ ինչպես հոգեբանական, այնպես էլ քրեադատավարական կողմեր, որտեղ առաջինն իր մեջ ներառում է ցուցմունքների ձևավորման ժամանակ անձի մոտ ընթացող հոգեբանական գործընթացները, մասնավորապես, ընկալումը, հիշողությունը և վերարտադրումը, իսկ երկրորդը՝ բոլոր այն փուլերը, որոնք անհրաժեշտ են դրանք ապացույց համարելու համար: Այս դեպքում ապացույցների ձևավորումը կանցնի նաև բառային ձևակերպման, քննիչի կողմից ցուցմունքի ընկալման և ցուցմունքների ամրագրման փուլերը:

---

¹ Տե՛ս *Рагинов А. Р., Гаврилов О. А.*, Использование данных психологии в буржуазной криминалистике, М., 1964, էջ 143-144:

² Տե՛ս *Порубов Н. И.*, Допрос, Минск, 1968, էջ 33:

Ժամանակի ընթացքում անձը կարող է մոռանալ գործի համար նշանակություն ունեցող շատ հանգամանքներ: Մոռացման գործընթացը կարող է տարբեր ընդգրկում ունենալ: Դրան համապատասխան, մոռացված պատկերների և մտքերի ժամանակին և անհրաժեշտ վերարտադրումը քննիչի համար որոշակիորեն դժվարանում, իսկ երբեմն էլ անհնար է դառնում: Ուստի առավել հրատապ է հարցաքննության ժամանակին կատարումը: Սակայն, եթե, օրինակ, ականատես վկայի հարցաքննությունը հետաձգվում է, քննիչը պետք է հաշվի առնի մոռացության հիմնական օրինաչափությունները: Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ մոռացության գործընթացն առավել ակտիվ է ընկալումից հետո երեքից հինգ օրվա ընթացքում, հիմնականում մոռացվում են իրադարձությունների միջև ընկած ժամանակահատվածները, քանակական և դինամիկ բնութագրերը, հարաբերակցվող անձանց լեզվաբանական ձևակերպումները: Վկայի հիշողության մեջ կարող է կատարվել ձևափոխում. կատարված դեպքին կարող են վերագրվել այնպիսի մանրամասնություններ, որոնք տեղի են ունեցել դրանից առաջ կամ հետո¹:

Անձի կողմից դեպքի ընկալման համար կարևոր նշանակություն ունի, թե այդ ժամանակ ինչպիսին էր վերջինիս հոգեկան գործունեության ուղղվածությունն ու կենտրոնացվածությունը: Սա, մասնավորապես, կարևոր նշանակություն ունի ՃՏՊ-ների գործերով ականատես վկաների հարցաքննության ժամանակ, երբ վերջինս շարժվող օբյեկտին հետևել է հաշվված վայրկյանների ընթացքում:

Այսպիսով, կարծում ենք, ցուցումների ձևավորման հոգեբանական գործընթացը պայմանականորեն կարելի է բաժանել հետևյալ երեք փուլերի.

- 1) ընկալում,
- 2) մտապահում,
- 3) վերարտադրում:

---

¹ Տե՛ս *Ениќеев М. И.*, Юридическая психология, Учебник для вузов, М., «Норма», 2000, էջ 257:

Նման բաժանումն անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր փուլում ընթացող երևույթների գիտական առավել խոր ուսումնասիրության համար: Երևույթների մասին տեղեկության ստացման առաջին և ամենապարզ եղանակը զգացողությունն է, որն արտացոլում է այդ երևույթի առանձին կողմերն ու հատկանիշները: Զգայարանների առանձին սրություն է հաղորդում մարդկային միտքը: Մտածողությունը մարդուն ապահովագրում է բազմաթիվ սխալներից, որոնք նա կարող է թույլ տալ տեսողության, լսողության կամ այլ զգայարանների գործունեության հետևանքով: Անշուշտ, մարդու զգայարանների հնարավորություններն անսահմանափակ չեն: Մարդու այս կամ այն զգայարանը որոշակի սահմանված ժամանակահատվածի ընթացքում ունակ է ընկալելու սահմանափակ քանակությամբ օբյեկտներ: Զգալու ունակությունն անհատական է: Այն կարող է լինել թույլ կամ ուժեղ, ինչպես նաև կրել պաթոլոգիական բնույթ:

Այս կամ այն երևույթի ընկալումը միևնույն անձի մոտ կարող է տարբեր լինել՝ կախված այդ պահին նրա ֆիզիկական և հոգեկան վիճակից: Ուստի յուրաքանչյուր դեպքում անհրաժեշտ է պարզել անձի՝ որոշակի երևույթն ընկալելու ունակությունը:

Հայտնի է, որ ընկալման հստակության և ամբողջության վրա որոշակի ազդեցություն ունեն գիտելիքները, նախկին փորձը, պահանջունքները, հետաքրքրությունները և, որ ամենակարևորն է, այն նպատակը, որն իր առջև դրել է ընկալողը: Անձի կողմից սոցիալական փորձի յուրացման գործընթացն իրագործվում է նրա «ներաշխարհի» միջոցով, որտեղ իր արտահայտությունն է գտնում մարդու վերաբերմունքն այն ամենի նկատմամբ, ինչն ինքն է անում կամ ինչ կատարվում է իր հետ¹: Մրանով է պայմանավորված ընկալման ընտրովիությունը, այսինքն՝ ընկալողի կողմից որոշակի օբյեկտների կամ հատկանիշների առանձնացումը: Վկայի ընկալած

---

¹ Ст' у Общая психология, Под ред. *А. В. Петровского*, М., 1974, էջ 112:

տեղեկությունը կարող է ենթարկվել վերափոխման: Դա հաճախ կատարվում է իրադարձությունների հետագա քննարկման, հասարակական կարծիքի, ՋԼՄ-ների ազդեցության հետևանքով:

Վկայի և տուժողի հիշողության մեջ չի պահպանվում այն ամենը, ինչն ազդում է մեր զգայարանների վրա: Իրադարձությունների ընթացքն ինքնըստիներջան նույնական մտապահում չի ապահովում: Ամեն ինչ կախված է նրանից, թե ինչ է անում անձն ընկալված տեղեկության հետ: Բնական է, որ գործունեության միևնույն արտաքին պայմանները տարբեր մարդկանց մոտ մտապահման բացարձակապես նույն արդյունքների չեն հանգեցնում, քանի որ դրանք միշտ բեկվում են մարդու անցյալի փորձի, նրա անհատական առանձնահատկությունների միջով: Հարցաքննության ժամանակ հարցաքննվողի համար քննիչը պետք է պարզի ընկալված տեղեկության նշանակությունը: Այն տեղեկությունը, որն անձի համար չունի էական նշանակություն, ենթակա է կարճատև մտապահման և արագորեն կարող է մոռացվել: Տեսական մտապահման ոլորտին է տրվում այն տեղեկությունը, որն անձի գործունեության կենսականորեն կարևոր նպատակների նվաճման համար ունի առանցքային նշանակություն:

Վերարտադրությունը կարելի է սահմանել որպես հիշողության այնպիսի գործընթաց, որի հետևանքով տեղի է ունենում նախկինում ամրապնդված հոգեկան բովանդակության ակտիվացումը: Նախկինում յուրացված նյութի վերականգնման գործընթացը կարող է բնութագրվել ընթացքի դժվարության կամ հեշտության տարբեր աստիճաններով՝ մեզ շրջապատող առարկաների «ավտոմատացված» ճանաչումից մինչև մոռացված նյութի տանջալից մտաբերումը: Ըստ այդմ՝ վերարտադրության գործընթացում դրա տարբեր տեսակներն առանձնացնելով, դրանք կարելի է դասակարգել հետևյալ կարգով՝ *ճանաչում, բուն վերարտադրություն և մտաբերում*:

Ճանաչումը որևէ օբյեկտի մտովի վերարտադրությունն է նրա նոր ըմբռնման պայմաններում: Ճանաչումը, ըստ իր որոշակիության, հստակության և ամբողջության աստիճանի, տարբեր է լինում: Այն կարող է իրագործվել կամ որպես ոչ կամաձին, կամ որպես կամաձին գործընթաց: Սովորաբար, երբ ճանաչումը լրիվ, պարզորոշ և որոշակի է, այն իրագործվում է որպես միաչափ չկանխամտածված գործողություն: Բուն վերարտադրությունը ճանաչումից տարբերվում է նրանով, որ իրագործվում է առանց վերարտադրվող օբյեկտի կրկնակի ըմբռնման: Բայց նման վերարտադրությունն ինքնին կամ առանց դրաման չի կատարվում: Ուստի, հարցաքննության ժամանակ քննիչի հիմնական խնդիրը հոգեբանական մեխանիզմների միջոցով անձին՝ մտապահված տեղեկության վերարտադրությանը դրդելն է: Ոչ կամաձին վերարտադրության կարող են դրդել ծանոթ առարկաների ըմբռնումները, մտապատկերները, մտքերը, որոնք իրենց հերթին առաջանում են որոշակի արտաքին ազդեցությունների հետևանքով: Այդպիսի ազդեցություն կարող է լինել հարցաքննության ժամանակ վկային կամ տուժողին ապացույցների ներկայացումը: Մտաբերման հաջողությունը կախված է նրանից, թե մտաբերման կամ վերհիշելու համար ինչպիսի հնարքներ են օգտագործվում: Դրանցից առավել կարևոր են. մտաբերվող նյութի գրավոր կամ բանավոր պլանի կազմումը, գիտակցության մեջ համապատասխան օբյեկտների պատկերներն ակտիվորեն կյանքի կոչելը, միջնորդող գործողությունների կանխամտածված առաջացումը, որոնք կողմնակի ճանապարհով հանգեցնում են անհրաժեշտ նյութի վերարտադրությանը:

Մտաբերման հաջողությունն էականորեն կախված է նաև վերարտադրման պատճառաբանվածության աստիճանից: Անցյալում անձի յուրացրած գիտելիքները վերարտադրելիս դրանք կապվում են նոր գիտելիքների հետ, նոր ձևով են կարգավորվում և ավելի խորն են գիտակցվում: Վերարտադրման վրա մեծ ազդեցություն է գործում մտաբերելու հնարավորության մեջ անձի վստահության

աստիճանը: Անձը տեղեկությունն ընկալում է երկու ճանապարհով. գիտակցված և ենթագիտակցական: Նա ընդունակ է հաղորդելու միայն գիտակցված տեղեկությունը: Սակայն քննիչի կողմից համապատասխան հնարքների կիրառման դեպքում կարելի է ստանալ նաև անձի ենթագիտակցության մեջ գտնվող տեղեկությունը: Եթե տեղեկությունը երկար ժամանակ պահպանվում է մարդու հիշողության մեջ, այն ենթարկվում է վերափոխման, ընդհանրացման և կրճատման: Դա պայմանավորված է ինչպես տվյալ անձի համար ստացված տեղեկության նշանակությամբ, այնպես էլ ընկալողի անձնային առանձնահատկություններով և արժեքների համակարգով: Մարդկային ուղեղը ոչ միայն տեղեկության կուտակման, այլ նաև վերամշակման կենտրոնն է: Այդ պատճառով էլ արտաքին աշխարհից ստացվող տեղեկությունը տարբերվում է այն տեղեկությունից, որը վերջինս փոխանցում է ուրիշին: Ուստի, քննիչի հիմնական գործառույթը պետք է լինի վկայի ցուցմունքից սկզբնական, օբյեկտիվ տեղեկության առանձնացումը: Հարցաքննության ընթացքում քննիչը պետք է բազմակողմանիորեն աջակցի հարցաքննվողին՝ վերհիշելու գործի մոռացված հանգամանքները: Սակայն այդ օգնությունը ոչ մի դեպքում չպետք է դուրս գա թույլատրելի շրջանակներից և վերածվի ներշնչանքի կամ ճնշման:

Այս փուլերից յուրաքանչյուրն իր մեջ ներառում է բավականին տարաբնույթ հոգեբանական երևույթներ: Հաճախ այս երևույթներից շատերը, նույնիսկ նրանք, որոնք էական ազդեցություն են ունենում ցուցմունքների ձևավորման վրա, հաշվի չեն առնվում և դուրս են մնում հարցաքննողի ուշադրությունից, որը և հանգեցնում է անսպասելի սխալների: Մտապահումը, օրինակ, բարդ գործընթաց է, որում առանձնանում են առաջնային պատկերումը, ընկալվածի հետագա մշակումը, հիշողությունների ջնջումն ու դրանց վերականգնումը: Վերարտադրումն իր հերթին բաղկացած է այնպիսի գործընթացներից, ինչպիսիք են վերհիշումն ու բառային ձևակերպումը:

Սակայն ցուցմունքների ձևավորման գործընթացն այսքանով չի ավարտվում: Հարցաքննվողի ցուցմունքներն իր հերթին ընկալում և վերարտադրում է հարցաքննողը:

Այս տեսանկյունից, հարկ է նշել, որ հոգեբանները հաստատում են, որ զրույցի ընթացքում տեղեկատվության միայն 7%-ն է փոխանցվում անմիջապես բառերի միջոցով: Օգտակար տեղեկության մնացած 38%-ը փոխանցվում է ձայնի և ինտոնացիայի միջոցով, իսկ մնացածը՝ ժեստերի, դիրքի, շարժումների միջոցով, ուստի ոչ վերբալ տեղեկության տակտիկապես գրագետ օգտագործումը հարցաքննության արդյունավետ իրականացման կարևոր նախապայման է հանդիսանում¹:

Այսպիսով՝ յուրաքանչյուր դեպքում հարցաքննվողի ցուցմունքները կրում են բազմաթիվ հոգեբանական երևույթների ազդեցությունը, որոնք, սակայն, չեն ընդգրկվում վերը նշված ավանդական փուլերում²:

Ուշագրավ է նաև սուտ ցուցմունքների ձևավորման գործընթացը: Ինչպես մտածողության ցանկացած տեսակ, սուտը նույնպես ենթարկվում է որոշակի օրինաչափությունների: Սուտ ցուցմունք տվող անձինք, անշուշտ, խախտում են որոշակի հոգեբանական օրինաչափություններ: Մասնավորապես, խախտվում է հիշելու ընթացքը, քանի որ սուտ ցուցմունք տվողի հիշողության մեջ գոյակցում են դեպքի երկու տարբերակ՝ իրական և մտացածին: Սուտ ցուցմունք տվող անձինք մշտապես գտնվում են լարված վիճակում, քանի որ ցուցմունք տալու ժամանակ իրենց հիշողությունից պետք է հանեն իրականությունը և դրա փոխարեն աշխատեն պահել մտացածինը: Գիտակցության մեջ ընթացող հոգեբանական այդ երևույթները հանգեցնում են հակասությունների, ինչն էլ նպաստում է սուտ

---

¹ Տե՛ս Следственные действия, Криминалистические рекомендации, Типовые образцы документов, Под ред. **В. А. Образцова**, М., «Юристъ», 2001, էջ 46:

² Տե՛ս **Ратников А. Р.**, Судебная психология для следователей, М., 1967, էջ 175:

ցուցմունքների բացահայտմանը: Սուտ ցուցմունք տալու ժամանակ խախտվում է նաև հարցաքննվողի մտածողության բնականոն ընթացքը: Վերջիններս, լսելով քննիչի հարցը, նախ պատասխանը ձևակերպում են մտքում՝ նպատակ ունենալով համադրել իրենց սուտ պատասխանը իրականության հետ: Այդ ընթացքում քննիչի աչքից չի կարող վրիպել հարցաքննվողի պատասխանների ուշացումն ու վերջինիս գրգռվածությունը:

Քննիչի կարևոր խնդիրներից է հարցաքննվողի կեղծ ցուցմունքների պատճառների պարզումը:

Այսպես՝ վկայի սուտ ցուցմունքների հիմնական պատճառներն են.

- Գործով անցնող այլ անձանց հետ հարաբերությունները վատթարացնելու, ինչպես նաև կասկածյալի, մեղադրյալի, նրանց հարազատների և բարեկամների կողմից իրենից վրեժ լուծելու վախը:

- Սեփական անօրինական, անբարոյական, վարքագիծը թաքցնելու ձգտումը:

- Բարեկամական, ընկերական և այլ նկատառումներից ելնելով՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի վիճակի բարելավման կամ ընդհակառակը՝ վրեժի, խանդի կամ այլ նկատառումներով վերջինիս վիճակի վատթարացման ձգտումը:

- Հետագայում որպես վկա դատարան կանչվելուց խուսափելու ձգտումը:

Տուժողի սուտ ցուցմունքները հիմնականում կարող են պայմանավորված լինել հետևյալ պատճառներով.

- Տուժողի և հանցավորի միջև առկա է արյունակցական, ընկերական, հանցավոր (նախկինում միասին հանցանք են կատարել) կամ այլ կապ:

- Տուժողը վախենում է հանցավորի կամ նրա մերձավորների վրեժից:

- Տուժողը, ելնելով շահադիտական կամ այլ նպատակներից, ցանկանում է մեծացնել իրեն պատճառված վնասը:

- Տուժողը ցանկանում է թաքցնել սեփական հակաօրինական կամ հակաբարոյական արարքը:

Կասկածյալի կամ մեղադրյալի սուտ ցուցմունքներ տալու հիմնական դրդապատճառներից են.

- Սեփական մեղքը թաքցնելու և պատասխանատվությունից խուսափելու համար քննությանը շեղել ճիշտ ուղուց:

- Կասկածյալը կամ մեղադրյալը ցանկանում են թեթևացնել սեփական մեղքն ու պատասխանատվության աստիճանը՝ այն բարդելով հանցակիցների վրա:

- Կասկածյալը կամ մեղադրյալը ցանկանում են վրեժ լուծել տուժողից կամ դատավարության այլ մասնակցից:

- Կասկածյալը կամ մեղադրյալը գտնվում են բարեխիղճ մոլորության մեջ:

Սուտ ցուցմունք տվող անձի գիտակցության մեջ անընդհատ պայքար է ընթանում սուտ ցուցմունք տալու և ճշմարիտն ասելու շարժառիթների միջև: Եթե քննիչը կարողանա հասկանալ հարցաքննվողի սուտ ցուցմունք տալուն հարկադրող դրդապատճառը, ապա կարող է որոշակի տեղեկություն տրամադրելու ճանապարհով ազդել այդ դրդապատճառի վրա, ստիպել վերանայել սուտ ցուցմունքների նկատմամբ իր դիրքորոշումը: Խնդիրը մի փոքր այլ է կասկածյալի և մեղադրյալի հարցաքննության դեպքում, երբ վերջիններս, օգտվելով իրենց ցուցմունք տալու իրավունքից, կարող են հայտնել ակնհայտ կեղծ տեղեկություններ՝ քննությունը շեղելու, մյուս հանցակիցներին, հանցագործության հետքերը, ինչպես նաև գողոնը թաքցնելու նպատակով և այլն:

Սակայն պետք է նշել, որ նույնիսկ ճիշտ ցուցմունքներում կարող են լինել անճշտություններ և բացթողումներ, որոնք հիմնականում կարող են կապված լինել բարեխիղճ մոլորության և այլ փոփոխությունների հետ:

Սուտ ցուցմունքների ձևավորման գործընթացը պարզելու համար կարևոր նշանակություն ունի դրանց կրիմինալիստիկական

վերլուծությունը: Այն ենթադրում է ցուցմունքների ձևավորման պայմանների, հարցաքննվողի անձնային առանձնահատկությունների, հարցաքննության ժամանակ կիրառված տակտիկական հնարքների, ցուցմունքների բովանդակության, գործով ձեռք բերված այլ ապացույցների ուսումնասիրություն:

Այսպես, ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզվել է, որ, ի տարբերություն անչափահասների (20,5%), առավել հաճախ սուտ ցուցմունք տալու հակված են չափահասները (79,5%): Ընդ որում՝ ակնհայտ սուտ ցուցմունք տալու համար դատապարտվածների մեջ բավականին մեծ տոկոս են կազմում կանայք: Եթե հաշվի առնենք, որ կանանց և տղամարդկանց հարաբերակցությունը հանցագործությունների ընդհանուր զանգվածում մեկը տասի է, ապա ակնհայտ սուտ ցուցմունք տալու համար դատապարտված կանանց տոկոսը հանցագործությունների ընդհանուր զանգվածում կազմում է 20-36,7%¹: Սա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ սուտ ցուցմունքները հիմնականում տրվել են կենցաղային հողի վրա կատարված հանցագործությունների քննության ժամանակ, և դրանով կանայք փորձել են մեղմել պատասխանատվության ենթարկված իրենց մերձավորների մեղքը:

Այսպիսով, ցուցմունքի ձևավորման հոգեբանական գործընթացն ընդգրկում է հետևյալ երևույթները, որոնց վրա կարող են ազդել ինչպես օբյեկտիվ՝ արտաքին, այնպես էլ սուբյեկտիվ՝ ներքին գործոններ: Առաջինների թվին դասվում են անձի ընկալման վրա ազդող գործոնները, օրինակ, եղանակային պայմանները, լուսավորության տեսակը և այլն, իսկ երկրորդ խմբի մեջ մտնում են, օրինակ՝ անձի հոգեվիճակը երևույթն ընկալելու պահին (աֆեկտի վիճակ), որոշակի հիվանդությամբ տառապելը կամ դեպքից հետո սթրեսներ, ծանր հիվանդություն տանելը և այլն:

---

¹ Տե՛ս *Хабибуллин М. Х.*, Личность лжесвидетеля и лжедоносчика, Казань, 1972, էջ 120-121:

Ընդ որում՝ հարկ է նկատել, որ ցուցմունքների ձևավորման գործընթացն ունի երկակի նշանակություն. մի կողմից ձևավորվելով որոշակի անձի՝ հարցաքննվողի մոտ, մյուս կողմից այն ամբողջափունում, վերջնական ձևավորված տեսք է ստանում հարցաքննողի կողմից ընկալվելուց, գնահատվելուց հետո, որը ոչ պակաս ակտիվ ու կարևոր դերակատարություն է ունենում այդ գործընթացում:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ հարցաքննության կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը դրա հոգեբանական կողմն է, որի ուսումնասիրումը նպաստում է ոչ միայն ցուցմունքների ձևավորման գործընթացի պարզաբանմանն ու հոգեբանական շփման հաստատմանը, այլ նաև՝ ստի բացահայտմանը, կեղծ ցուցմունք տալուց հրաժարվելուն և օբյեկտիվ ու լիարժեք տեղեկություն ստանալուն ուղղված տակտիկական հնարքների համակարգի կիրառմանը:

THE LEVELS OF PSYCHOLOGICAL PROCESS OF FORMING STATEMENT AND THE ROLE OF THEM IN THE CONTEXT OF THE TACTICS OF TESTIMONY

Yengibaryan Vahe

*Doctor of Law, Professor of the Chair of Criminal Procedure and
Criminalistics of YSU*

The scientific article is devoted to the most important problem of Criminal procedure law, Forensic science and Psychology – stages of psychological process of forming statement and their significance in the context of tactic of testimony.

The point is that for ensuring the effectiveness of organizing and for gaining the proper results, it is important to take into consideration the specifics of stages of psychological process of forming statement, particularly to discover the possible factors, which may have an influence on this process.

The author emphasizes and states that for gaining the above-mentioned purpose, it is essential for the official person, who is organizing the testimony, to have the knowledge and the skills not only in the field of the Criminal procedure law, but also the same on Forensic science and Psychology. Specifically, in the article presents and discovers the possible factors, which may have an influence on forming both objective, true and false statements.

As a result, the author concludes, that discovering and estimating all possible factors, which may have an influence on forming both objective, true and false statements, are safeguards for getting results during each type of testimony.

In the article it is detailed describes and analyses stages of psychological process of forming statement, the role of each of them and the factors, which may have an influence on this process.

ЭТАПЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ПОКАЗАНИЙ И ИХ ЗНАЧЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ТАКТИКИ ДОПРОСА

Енгибарян Ваге

Доктор юридических наук,

Профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики ЕГУ

Научная статья посвящена одной из важнейших задач уголовно-процессуального права, науки криминалистики и судебной психологии – этапам психологического процесса формирования показаний и их значений в контексте тактики допроса.

Дело в том, что для обеспечения эффективного производства допроса и в результате получения нужной информации от допрашиваемого необходимо учитывать особенности процесса психологического формирования показаний, в частности выявить те возможные факторы, которые могли воздействовать на этот процесс.

Автор подчеркивает и обосновывает, что для достижения вышеизложенной цели от должностного лица, проводящего допрос, кроме знания в области уголовно-процессуального права, требуются знания и навыки в области науки криминалистики и судебной психологии.

В статье представлены и детально проанализированы этапы процесса психологического формирования показаний, а также роль каждого из них и характерные факторы, которые могут влиять на процесс определенного этапа. Характерно, что представлены не только факторы воздействия на процесс психологического формирования объективных показаний, но и те, которые характерны для ложных показаний.

В результате отмечается, что выявление и правильная оценка факторов, способствующих формированию как объективных, так и ложных показаний

являются важным гарантом обеспечения результативности проведения любого вида допроса.

Բանալի բառեր - հարցաքննություն, քրեական դատավարություն, կրիմինալիստիկա, տակտիկա, հոգեբանություն, ցուցմունք, քննիչ, քննչական գործողություն:

Ключевые слова – допрос, уголовный процесс, криминалистика, тактика, психология, показания, следователь, следственные действия.

Key words: Interaction, criminal procedure, investigator, employee of inquiry body, tactics, criminal case, investigative action, operative-search measures.